

REEL POLİTİK DÜZLEMDE İRAN-ÇİN İLİŞKİLERİ

Ümit ALPEREN

Telif Hakkı:

Telif Hakkı © 2018 İnan Araştırmaları Merkezi (İRAM). Bu eserin bütün hakları saklıdır.

Bu eser İRAM'dan yazılı izin alınmadan elektronik veya mekanik yollarla çoğaltılamaz. Metnin dijital versiyonu için www.iramcenter.org adresini ziyaret ediniz. Dijital kopya bu siteye aktif link verilerek kısmi olarak paylaşılabilir.

Burada ortaya konulan görüşler öncelikli olarak yazara aittir ve İRAM'ın kurumsal görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

Yayına Hazırlayan : Serhan Afacan

Editör : Safiye Altıntaş

Grafik Tasarım : Hüseyin Kurt

İnan Araştırmaları Merkezi

Oğuzlar, 1397. Sk., 06520, Çankaya Ankara / Türkiye Tel: +90 (312) 284 55 02-03 | Faks: +90 (312) 284 55 04

e-posta : info@iramcenter.org | www.iramcenter.org

ISBN: 978-605-81883-2-7

Reel Politik Düzlemde İnan-Çin İlişkileri

The Realpolitik of Iran-China Relations

روابط ایران و چین در بستر سیاست واقع گرایانه

Yazar Hakkında

Dr. Ümit Alperen

Lisans eğitimi 2006 yılında Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde, yüksek lisans eğitimi 2010 yılında Şanghai Fudan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde yazdığı "Harmonious World: Hu Jintao Doctrine and Chinese Foreign Policy" başlıklı teziyle tamamlamıştır. 2014 yılında bir yıl süreyle Pekin Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak bulunmuştur. Halen akademisyen olarak çalışmakta olduğu Süleyman Demirel Üniversitesi'nden de "Çin Dış Politikasında İnan" başlıklı doktora tezi ile 2016 yılında doktor ünvanını almıştır. Dr. Ümit Alperen araştırmalarında Çin Dış Politikası, Çin İç Politikası, Doğu Asya, Çin-İnan İlişkileri, Çin-Ortadoğu İlişkileri üzerine yoğunlaşmaktadır.

ÖZET

- 1960'lardan itibaren 'istikrarlı' bir şekilde sürdürülen İran-Çin ilişkileri, uluslararası sistemdeki konjonktürel değişimlerden doğrudan etkilenmektedir.
- 1960'lardan 1980'e kadar iki ülke ilişkilerinin temel parametrelerini Sovyet tehdidi ile bölgesel düzeyde etkin olma isteği oluşturmuştur.
- 1980'den Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar geçen süreçte ise İran-Irak Savaşı'nın başlaması ile İran'ın ihtiyaç duyduğu silah temini ve Çin'in ticari kaygıları belirleyici olmuştur.
- Her iki ülke arasındaki söz konusu konjonktürel parametreler ile birlikte özellikle Soğuk Savaş sonrasında İran-Çin ilişkilerinin, İran aleyhine asimetrikleştiğini ifade etmek yerinde olacaktır.
- Çin, İran ile ilişkilerini uluslararası sistemin başat gücü ABD ve ana aktörleriyle çatışmadan, ulusal çıkarımı maksimize edecek şekilde belirlemektedir.
- İran ise Çin'i kendisine karşı uluslararası sistemde ABD'nin baskılarını hafifletici ve dengeleyici bir güç olarak görmektedir. Aynı zamanda İran için Çin ekonomik olarak da önemli bir pazar ve tedarikçidir.

Anahtar kelimeler: : İran, Çin, ABD, reel politik, stratejik ortaklık, nükleer, enerji, petrol, doğal gaz.

SUMMARY POINTS

- The "steady" development of Iran-China relations since 1960s are directly affected by the conjunctural changes in the international system.
- The Soviet threat and the aspirations for regional power determined the parameters of the improving bilateral relations between Iran and China from 1960s to 1980s.
- During the period from 1980 until the end of the Cold War, Iran's needs for weaponry for its war effort and China's commercial concerns acted as the determining factors in bilateral relations throughout the Iran-Iraq War.
- China manages its relations with Iran for maximizing its national interests by at the same time avoiding any confrontation with the US, as the principle global power, as well as with other major actors of the international system.
- Iranian political elites regard China as a balancing power against the US' global influence and a decreasing factor of the US pressure on their country. China is also one of Iran's major trade partners

Keywords: Iran, China, US, realpolitik, strategic partnership, nuclear energy, oil, natural gas.

خلاصه

- 'ثباتی' که از دهه ۶۰ میلادی در روابط ایران و چین وجود داشته در حال تأثیر پذیری از اوضاع سیاسی حاکم بر صحنه بین المللی است.
 - طی سالهای ۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰ میلادی مؤلفه های اصلی در روابط دو کشور، یکی تهدید اتحاد جماهیر شوروی و دیگری خواست دو کشور برای اثر گذاری در سطح منطقه ای بود.
 - از سال ۱۹۸۰ تا پایان دوران جنگ سرد اما با شروع جنگ میان ایران و عراق، نیاز ایران برای تأمین سلاح و نگرانی های تجاری چین نقش تعیین کننده را در روابط این دو کشور ایفا کرد.
 - درکنار مؤلفه های مربوط به اوضاع سیاسی حاکم، به خصوص پس از دوران جنگ سرد شاهد تغییر نامتوازن روابط میان ایران و چین به ضرر ایران بوده ایم.
 - چین روابط خود با ایران را به صورتی که به تقابل این کشور با قدرت برتر جهانی یعنی ایالات متحده و همپیمانانش نینجامد و نیز به شکلی که منافع ملی این کشور را به حداکثر رساند، تعیین می کند.
 - برای ایران اما چین قدرتی است که در صحنه بین المللی برای کاستن از فشارهای ایالات متحده به این کشور یاری می رساند. همزمان چین از منظر اقتصادی نیز یک تأمین کننده و بازاری مهم برای ایران است.
- واژگان کلیدی:** ایران، چین، سیاست واقع گرایانه، انرژی، هسته ای، نفت، گاز طبیعی.

İÇİNDEKİLER

İçindekiler

Giriş	6
İran-Çin İlişkilerinin Yakın Tarihi.....	6
İran-Irak Savaşı Döneminde İran-Çin İlişkileri.....	9
İran-Çin Stratejik Ortak Mı?.....	9
İran-Çin İlişkilerinde Enerji.....	11
İran-Çin İlişkilerinde Silah Ticareti.....	13
İran-Çin Nükleer İş Birliği.....	15
Çin'in İran Nükleer Sorununa Yaklaşımı.....	16
Sonuç	17

Giriş

1949 Çin Komünist Devriminden günümüze İran-Çin ilişkileri, dalgalı bir şekilde ilerlemiştir. İki ülkenin günümüzdeki yakın ilişkilerinin temelini 1985 yılında İran İslam Cumhuriyeti'nin Meclis Sözcüsü Haşimi Rafsancani'nin Çin'in siyasi ve askeri desteğini sağlamak için yapmış olduğu ziyaret ile 1989 yılında Ayetullah Ali Hamenei'nin Cumhurbaşkanı sıfatıyla gerçekleştirmiş olduğu ziyaret atmıştır. Söz konusu ziyaretlerin yanı sıra iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişimindeki bir diğer etken de Çin'in ekonomik gelişiminin ortaya çıkarmış olduğu enerji ihtiyacıdır. Ancak son yıllarda Çin'in küresel siyasetteki artan ağırlığı, İran-Çin ilişkilerini farklı bir boyuta taşımaya başlamıştır.

İki ülke arasındaki siyasi, ekonomik vb. süreçler çerçevesinde gelişen temaslarda, Çin ulusal çıkarını merkeze alarak rasyonel ve pragmatik bir dış politika izlemektedir. Dolayısıyla Çin'in izlediği küresel politikalar ile İran'a yönelik geliştirmiş olduğu politikaların birbirine paralel ve uyumlu olduğu söylenebilir. Bunun en önemli göstergesi de BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a karşı alınan yaptırım kararlarına yönelik Çin'in sergilemiş olduğu tutumdur. Bunun yanı sıra Çin için İran'ın ne ifade ettiği de oldukça önemlidir.

Çin, İran'ın sivil kullanım için nükleer enerji çalışması yapabileceğini savunduğu gibi bu ülkeye uygulanan yaptırımların sorunu çözmek yerine daha da derinleştireceği kanaatindedir. Buna rağmen 2006-2010 yılları arasında BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a karşı alınan bütün yaptırım kararlarında Çin İran lehine veto yetkisini kullanmamıştır. Çin'in yaptırımlar konusunda bir denge diplomasisi izlediği, ABD ile çatışmaya girmemek ve sorumlu güç imajını korumak için yaptırımlara destek verdiği söylenebilir. Çin, hiçbir dönemde İran'ın nükleer programı nedeniyle ABD ile arasının bozulmasına izin vermediği gibi önümüzdeki dönemlerde de buna izin vermesi beklenmemektedir. Diğer taraftan Çin, İran'a karşı uygulanan yaptırımları elinden geldiğince geciktirmeye ve bu yaptırımların etkisini hafifletmeye çalışmaktadır. Çin'in bu paradoksal durumu, çok fazla alternatifi olmayan İran'a açıklama konusunda sorun yaşamadığı da ortadadır.

Çin, İran'a karşı BM yaptırımlarına destek verirken daha sert yaptırımların önüne geçmeye çalışmakta ve mevcut uluslararası sistemde sorun yaratan bir güç imajı çizmemeye özen göstermektedir. ABD'nin tepkisini çekmeme ve bölgesel dengeleri dikkate alma Çin'in İran ile ilişkilerinin temel sabiteleri arasındadır. Reel politik düzlemde diplomatik 'hassasiyet' olarak nitelenebilecek bu durum, iki ülke arasındaki ilişkilerde bölgesel etkinin de Çin tarafından dikkate alındığını göstermektedir. Bölgesel etki bağlamında 2010 Haziran'ı öncesi İsrail lobi-sinden bir grup, Çin'i ziyaret ederek İran konusunda yetkilileri ikna etmeye çalışmış ve aksi takdirde saldırı ihtimalinin güçleneceği mesajını vermişlerdir.¹ Fakat İran-Çin ilişkilerinin İsrail gibi bölgesel aktörlerin tehditlerinden çok etkilendiği söylenemez. Bunun yanı sıra İsrail'den ileri askeri teknoloji transferi yapan Çin, belirli bir düzeyde de olsa İsrail-İran dengesine de dikkat etmektedir.

Çin, İran ile ilişkilerinde angajman düzeyinde küresel bir politika dikkate almaktadır. Ancak ekonomik yaptırımlardan dolayı Batılı devletlerin ve Japonya'nın İran'da özellikle enerji ve altyapıda boşalttığı alanları doldurmaktadır.² İran'ın enerji sektöründeki ana müşterileri arasında yer alan Batılı devletlerin ve Japonya'nın yaptırımlar nedeniyle İran'la olan ekonomik ilişkilerini yavaşlatmaları, İran açısından Çin ile olan ilişkilerinin önemini artırmaktadır. Zira söz konusu ekonomik yaptırımlar, İran'ı Çin'in 'tarafına' çekmekte ve bu zeminde gelişen ilişkiler Çin'in ulusal çıkarlarına uygun düşmektedir.

Bu çalışmanın amacı siyasi, ekonomik, ticari ve enerji temelinde gelişen Çin-İran ilişkilerini ve tarafların birbirlerine karşı geliştirmiş oldukları politikaları analiz etmektir. Çalışmada yakın tarihin referans alınarak ikili ilişkilerde hangi koşullar çerçevesinde politikaların değiştiği ya da aynı kaldığı ele alınacaktır. Bu bağlamda 1979 İran Devrimi öncesi ve sonrası ve Soğuk Savaş sonrası süreçler değerlendirilecektir.

İran-Çin İlişkilerinin Yakın Tarihi

1960'lı yılların başlarında İran ve Çin, bir-

1 Willem van Kemenade, "China vs. the Western Campaign for Iran Sanctions", The Washington Quarterly, 33:3, July 2010, s. 105.

2 Bknz. John Pomfret, "Major oil companies in Europe pledge to end Iran investments", Washington Post, October 1, 2010. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/09/30/AR2010093007055.html>, Erişim tarihi: 11.12.2017.

birleri için siyasi, ekonomik ve stratejik açıdan bir önem arz etmemekteydi. 1960'larda ve 1970'lerin başında Çin'in de enerji ihraç eden bir ülke konumunda olması ve aynı türden malları üretmeleri nedeniyle İran ile birbirlerinin ticari rakibi olduğu bile söylenebilir. Ayrıca 1960'larda ABD'nin yakın müttefiki olması nedeniyle Batı teknolojisine sahip İran, teknolojik olarak Çin'in çok önünde yer almaktaydı. Fakat 1950'lerin sonu ve 1960'lardaki küresel ve iç politikadaki değişimler, her iki ülkenin dış politikalarını ve dolayısıyla birbirleri ile olan ilişkilerini de doğrudan etkilemiştir. İran'da Şah'ın etkin ve karar alıcı bir konuma gelmesi, iç politikada 'bağımsız ulusal politika' ve 'büyük medeniyet projesi'ni gündeme getirirken dış politikada da taktiksel ve stratejik değişimlere yol açmıştır. Bu değişim sürecinde ayrıca 1964'te ABD'nin İran'a silah bağıışı yerine silah satmaya başlaması da İran'ın 'bağımsız ulusal politikası'nda büyük güçler arasındaki ulusal çıkarı temel alan bir denge politikası yolunu açan nedenlerden birisi olmuştur. Dolayısıyla 1960'ların başından itibaren ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler yumuşama sürecine girerken, İran dış politikasında da ABD'nin önemi görece azalmış yeni bir aktör olarak Çin'in önemi de artmıştır.

1960'ların başında Sovyetlerin Çin'i dikkate almaksızın Batı ile ilişkilerinde 'yumuşama' sürecine girmesi, 1959'da Çin-Hindistan sınır çatışmalarında tarafsız kalması gibi nedenlerden dolayı Çin-Sovyet ilişkilerinin kötüleşmesi ile Çin, Sovyetleri revizyonist olmakla ve sosyalizme ihanet etmekle suçlamıştır. Çin-Sovyet ilişkilerinde yaşanan bu değişim ile Pekin yönetimi 'tek tarafa yaslanma' politikasından vazgeçerek "üçüncü dünyacı" yaklaşımı canlandırma eğilimine girmiştir.³ Her iki cephedeki değişimlerin bir yansıması olarak Çin, üçüncü dünyanın dayanışması ve bölgede Batı ile Sovyet hegemonyasına karşı İran, Pakistan ve hatta Türkiye'nin de içerisinde bulunabileceği 'Gelişim için Bölgesel İş Birliği' kurulabileceği sonucuna varmıştır.⁴ Ayrıca 1965'ten itibaren ABD'nin BM'de Pekin Yönetimi'nin Çin'in temsilcisi

³ Mao Zedong yönetimindeki Çin'de 'Üçüncü Dünya'nın tanımı için bakınız. 毛泽东外交文选, 中央文献出版社 世界知识出版社1994年版, 第600-601、514-515、547页。

⁴ Muhamed bin Huwaidin, China's Relations with Arabia and the Gulf 1949-1999, Rutledge Curzon, London, 2002, s. 154.

olarak katılmaması önerilerine İran lehte oy verirken sonraları çekimsiz kalmaya başlaması, Çin tarafından olumlu karşılanmıştır.

Her iki ülkenin de dış politikasındaki değişiklikler, 1949'dan itibaren birbirlerine karşı ilk defa bu seviyede pozitif bir bakış açısı geliştirme sürecini beraberinde getirmiştir. Çin'in Sovyetler ile arasının açılmış olmasıyla İran-Çin arasındaki yakınlaşma, Batı tarafından İran'ın Sosyalist Blok ile yakınlaşması anlamına gelmeyecekti. Dolayısıyla İran'ın Çin ile yakınlaşma politikası, ABD tarafından 'eksen kayması' olarak görülmemiştir. Ayrıca 1965 Pakistan-Hindistan Savaşı döneminde İran ve Çin, Pakistan'ın Sovyet destekli Hindistan'ın boyunduruğu altına girmesini engellemek için Pakistan'ı desteklemişlerdi; bu durum iki ülkenin ortak çıkarı olarak ortaya çıkmıştır. Pakistan, Çin ve İran için Güney Asya'da Sovyetler Birliği'nin mutlak hakimiyetinin önünde bir engel olarak görülmekteydi. Bunlara ek olarak; 1955 Bandung Konferansı'nda Çin'in diplomatik tanınma açısından önemli gördüğü Arap ülkelerinin farkına varmasına rağmen, istediği sonucu elde edememesi de İran-Çin ilişkilerinin lehine olmuştur. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda Arapların altı gün gibi kısa bir sürede yenilgiye uğratılması ile en büyük ve etkili Arap ülkesi konumundaki Mısır'ın Sovyet yanlısı politikaları, Çin'in Ortadoğu politikasındaki Arap merkezli güç dengesini kısmen İran'a kaydırmasına da yol açmıştır.

İran tarafında da Çin'in Sovyetler Birliği ile arasının açılması ve ABD ile yakınlaşmaya başlaması, İran'ın büyük güçler arasındaki denge politikasına ABD ve Sovyetler Birliği'nin yanı sıra Çin'i de eklemesine fırsat vermiştir. Ayrıca İran'ın da Çin gibi Sovyetler Birliği'nin bazı politikalarından rahatsızlık duyması Çin-İran yakınlaşmasına katkı sağlamıştır. Örneğin İran için Sovyetlerin komünist Tudeh Partisini desteklemesi ve geçmişte Güney Azerbaycan'ı işgal etmesi, Sovyetlere karşı bir güvensizliğe de neden olmuştur. Bu güvensizliğin yanı sıra İran'ın tarihsel belleğindeki tehdit algısı da çeşitli siyasi-askeri gelişmelerle canlı tutulmaktaydı. Söz konusu gelişmeler arasında 1970'lerde Sovyetlerin İran'ın kuzeyindeki geleneksel tehdidine ek olarak bu dönemde Irak'ta ve Yemen'de de

etkisini arttırmasını, Hindistan ile yakın ilişkileri ve kuşatılmışlık duygusu veren Hint Okyanusu'ndaki Sovyet donanmasının varlığını saymak mümkündür. Mezkur konjonktürde İran, ABD ile yakın ilişkileri sayesinde Sovyet tehdidinden korunma politikası izlerken aynı zamanda da İran-ABD cephesini Çin ile güçlendirmek ve bu vesileyle tehdit algısını azaltmak istemiştir. İran-Çin ilişkilerindeki yakınlaşmada Sovyet tehdidi önemli bir rol oynasa da İran'ın Sovyetler cephesinden almış olduğu tehdit algısı, Çin kadar yüksek düzeyde olmadığını belirtmek gerekir. 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında İran'ın Sovyet karşıtlığı üzerinden Çin ile yakınlaşması, stratejik düzeyde bir politika değişikliği olarak değil, taktiksel bir yaklaşım olarak yorumlanmalıdır. İran, Çin-ABD eksenindeki yumuşamadan ve konjonktürel değişim kaynaklı planlanan dış politika hedefleri üzerinden en üst seviyede faydalanmak istemiştir. Bu nedenle 1970'lerin başında İran Körfez'de uluslararası rolünü arttırmak için daha fazla politik destek bulmak, Sovyetlerin Irak ile daha fazla yakınlaşmasının önünü kesmek ve Sovyet yardımlarını garanti altına almak için Sovyetler ile ilişkilerini düzeltmeye öncelik vermiştir.⁵ Dolayısıyla İran, Çin'in Sovyetlere karşı sert politika ve söylemlerinin kendi ilişkilerine zarar vereceği kaygısıyla Pekin'in üçüncü dünyacı birleşik cephe politikasına olumsuz bakmıştır.⁶

İran bu dönemde her ne kadar Çin'in üçüncü dünyacı yaklaşımına eklemleme konusunda temkinli davranmış olsa da 1960'ların sonlarına doğru İran'ın Çin'in tanınmasına yönelik açıklamaları, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine neden olmuştur. İran Şahı, 1967'de Tayvan'ın (Çin Cumhuriyeti) BM üyeliğinden çıkarılmaması kaydıyla Çin'in (Çin Halk Cumhuriyeti) katılmasına olumlu oy verebileceğini

ifade etmiştir.⁷ Ocak 1969 yılında da İran Şahı, Çin'in BM'ye üyeliğini destekleyeceklerini açıklamıştır.⁸ Tüm bu gelişmeler ışığında, Pakistan'ın arabuluculuğunda İran-Çin diplomatik ilişkileri 16 Ağustos 1971'de İslamabad'da imzalanan antlaşma ile resmi olarak başlamıştır. Yayımlanan ortak bildiriye Çin'in İran'ın doğal kaynaklarının korunmasında haklı mücadelesini desteklediği yer almıştır.⁹ Bu antlaşma ile İran ÇHC'yi (Çin Halk Cumhuriyeti) 'Çin'in tek temsilcisi' olarak tanımıştır.

“İran-Çin ilişkilerinde üçüncü aktörler özellikle ABD öne çıkmaktadır. 1980'e kadar İran-Çin ilişkilerinin motivasyonunu sağlayan en önemli dış güç Sovyet tehdidi iken, Soğuk Savaş sonrasında ise Sovyetlerin yerini ABD almıştır.”

1971'de iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması ile ekonomik ve politik ilişkiler ivme kazanmıştır. Fakat İran'da Şahlık karşıtı eylemlerin zirve yaptığı bir dönem olan Ağustos 1978'de Çin Başkanı Hua Guofeng İran'a ziyaret gerçekleştirmiş ve Şah'a desteklerini bildirerek devrimciler aleyhine ve protestocuların arkasında Sovyetlerin olduğuna dair açıklamalarda bulunmuştur.¹⁰ Bu açıklamalar, devrimcilerin Çin'e karşı olumsuz bir yaklaşım benimsemelerine neden olmuştur. Çin, ekonomik ve askeri olarak güçlü konumdaki Şah'ın devrilebileceğine ihtimal vermemiştir.¹¹ Ayrıca İran'daki Humeyni rejiminin ABD karşıtı olması, ABD'yi dengelemek için Sovyetler ile yakınlaşma ihtimalini ortaya çıkarmış ve bu durum Çin'i endişelendirmiştir. Hatta Çin, ABD'nin İran'daki çıkarlarını koruyacağını düşünmüş ve Sovyetlerin yayılmacı politikalarını engellemesini istemiştir.¹² Şah'ın devrilmesi, Çin'in

⁵ İran ve Sovyetler arasında imzalanan ekonomik, ticari işbirliği antlaşmaları için bakınız. N. M. Mamedova, “RUSSIA ii. IRANIAN-SOVIET RELATIONS (1917-1991),” Encyclopædia Iranica, online edition, 2009, available at <http://www.iranicaonline.org/articles/russia-ii-iranian-soviet-relations-1917-1991>, Erişim tarihi: 15.10.2017.

⁶ Mao Zedong'un ‘Üçüncü Dünyacı Birleşik Cephe Politikası’ sosyalist olmayan üçüncü dünya ülkelerinde emperyalizme karşı mücadelede birlikte olmayı hedeflemektedir. Birleşik cephe için bkz., “Form a Broad United Front to Defeat Imperialism”, Peking Review, May 24, 1960, ss. 29-32. John W. Garver, “Mao, the Comintern and the Second United Front”, The China Quarterly, No. 129, Mar., 1992, ss. 171-179. J. D. Armstrong, Revolutionary Diplomacy: Chinese Foreign Policy and the United Front Doctrine, University of California Press, 1977, ss. 64-77.

⁷ John W. Garver, China and Iran: Ancient Partners in a Post-Imperial World, University of Washington Press, Seattle, 2006, s. 48.

⁸ A. H. H. Abidi, China, Iran, and the Persian Gulf, Humanities Press, New Jersey, 1982, s. 51

⁹ Peking Review, “Joint Communiqué on Establishment of Diplomatic Relations Between China and Iran”, August 20, 1971, Vol. 14, No. 34, s. 4.

¹⁰ 杨兴礼, 现代中国与伊朗关系, s. 19. “华国锋首次访问伊朗的前因后果”, 大公报, 2015-03-23. <http://news.takungpao.com/world/watch/2015-03/2952852.html> Erişim tarihi: 05.06.2016.

¹¹ 1979 İran Devriminin nedenleri ve süreç için bakınız. Fatih Varol, The Politics of the Ulama: Understanding the Influential Role of the Ulama in Iran, Milet ve Nihal, 13 (2), 2016, ss. 136-142.

¹² 徐善禧, “动乱中的伊朗”, 世界知识, 1979年第2期, 第11-13页.

1960'lardan itibaren geliştirdiği İran politikasına zarar verebilir ve İran Sovyetlerin kontrolüne geçebilirdi. Sovyetler kontrolündeki bir İran aynı zamanda Sovyetlerin Körfez'i ve bütün Güney Asya'yı kontrol etmesi anlamına gelmekteydi. Dolayısıyla Şubat 1979'da İran'da Şahlığın sona ermesi ve Eylül 1980'de İran-İrak Savaşı'nın başlaması, İran-Çin ilişkilerinde geçici de olsa siyasi ve ekonomik olarak bir kırılma meydana getirmiştir.

İran-İrak Savaşı Döneminde İran-Çin İlişkileri

Çin'in devrim öncesinde Şah karşıtlarını eleştiren ve protestocu karşıtı söylemleri ile İran-İrak arasındaki savaş, iki ülke ilişkilerinin yeniden şekillenmesi için fırsat yaratmıştır. İran-İrak Savaşı'nın başladığı dönemde Çin'in dış politikası şu üç eksen üzerinde şekillenmekteydi; 1) Sovyetler Birliği'nin Körfez bölgesinde etkinliğinin artmasını önlemek, 11) İran'daki Şii ideoloji ve rejiminin yayılcı özelliğinden endişe duyan Sünni Arap ülkeler ile İran arasında denge sağlamak ve 111) Savaşın ortaya çıkardığı silah ticaretinden en üst seviyede fayda/kar elde etmek. 1979 Devrimi ile birlikte ABD ve Batı tarafından uluslararası sistemden izole edilen İran'ın Irak ile savaşında silah ihtiyacına Çin'in olumlu yanıt vermesi, ikili ilişkilerin yeniden canlanmasında da önemli bir rol oynamıştır. SIRPI (Stockholm Peace Research Institute) verilerine göre İran-İrak Savaşı'nın ikinci yılından itibaren Çin, İran'a silah satışına başlamış ve Şah dönemindeki silah tedarikçilerinden İtalya, Fransa, İngiltere, Hollanda- boşalan yeri hızla doldurmuştur. İran-İrak Savaşı'nda İran'ın silah tedariki ve izolasyondan kurtulma çabaları, günümüzde de devam eden İran-Çin ilişkilerinin temelini oluşturmuştur.

İran-İrak Savaşı sırasında İran-ABD donanmaları karşı karşıya geldiğinde, İran'ın Çin'den daha fazla askeri yardım isteğine karşı, Pekin yönetimi savaş koşullarında bunun sınırlı olabileceğini açık bir şekilde dile getirmiştir. Fakat 1990'ların başından itibaren ABD'nin Tayvan'ı silahlandırmaya başlaması ile Çin de bu duruma karşılık olarak İran başta olmak üzere ABD ile sorunlu ilişkileri olan ülkelere füze satmaya başlamıştır. ABD ile Tayvan arasında insan hakları, ticaret gibi sorunların yoğunlaşması karşı-

sında İran'ın kontrolden çıkma ihtimalini dikkate alan Çin, 1985 yılında İran Meclis Başkanı Haşimi Rafsancani'nin Çin ziyaretinde yaptığı antlaşma ile başlattığı İran Nükleer Programa doğrudan desteğini kesmiş ve yerini Rusya'ya bırakmıştır.¹³

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile sona eren Soğuk Savaş akabinde iki kutuplu sistem tek kutuplu yapıya dönüşmüştür. 1980'lerin ortasından itibaren Çin için Sovyetler Birliği tehdit olmaktan çıkmaya başlamış, İran'da ABD karşıtı bir rejimin kurulması ile İran-Çin ilişkilerini etkileyen üçüncü aktör de ABD olarak değişmiştir. Aynı zamanda ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı politikasında Çin'e ihtiyacı kalmadığı gibi Haziran 1989'da kanlı bir şekilde sona eren Tiananmen Olayları da Çin-ABD ilişkilerini derinden etkilemiştir.¹⁴

Soğuk Savaş sonrasında İran, Çin için önemli bir enerji ve yatırım kaynağı, üretim malları, askeri teknolojisi ve silahları için bir pazar olarak ön plana çıkmaktadır. İran için ise Çin, özellikle petrol, doğal gaz ve diğer hammaddeler için önemli bir pazardır. Ayrıca İran, ABD'den algıladığı tehditlere ve uygulanan ambargolara karşı Çin silahlarına ve askeri teknolojisine ihtiyaç duymaktadır. Uluslararası sistemin baskılarını ve yaptırımlarının etkisini hafifletmek için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) daimi üyesi Çin ile yakın ilişkiler geliştirmek İran için önemlidir. Ayrıca Çin için İran, Soğuk Savaş sonrası ABD'nin tek kutuplu sistemde kurmaya çalıştığı "yeni dünya düzeni" yaklaşımına karşı kendi bölgesinde Amerikan karşıtı bir ülke olarak politik ve stratejik işbirliği yapabileceği potansiyel bir müttefik konumundadır. Bunlara ek olarak, Soğuk Savaş sonrasında İran, Çin'in Pan-Türkist tehdit algısına karşı Orta Asya'da dengeleyici önemli bir aktör olarak görülmektedir.

İran-Çin Stratejik Ortak Mı?

İranlı uzmanlara göre stratejik ilişki, iki devlet arasında oluşan bir tehdide karşı ortak bir sa-

¹³ Jack Caravelli, *Beyond Sand and Oil: The Nuclear Middle East: The Nuclear Middle East*, Praeger, Oxford, 2011, s. 92. Ayrıca bakınız, John W. Garver, *China's Quest: The History of the Foreign Relations of the People's Republic of China*, Oxford University Press, New York, 2016, s. 448.

¹⁴ Tiananmen Olayları (diğer adı ile 4 Haziran Vakası); Pekin'de 1989 yılının 15 Nisan'ı ve 4 Haziran'ı arasında yaşanan protesto gösterilerini ve ardından yaşananları ifade eder.

yunma mekanizması geliştirmekle mümkündür. Batı'da zaman zaman tartışılan İran-Çin stratejik ortaklığı konusunun aksine İranlı uzmanlar, iki ülkenin tehdit algılarının ve güvenlik politikalarının birbirinden farklı olduğuna vurgu yapmaktadırlar. Diğer bir ifade ile her iki ülkenin de uluslararası alandaki öncelikleri farklıdır.¹⁵ Dolayısıyla İran-Çin ilişkileri stratejik ortaklık bağlamında değerlendirilemeyeceği gibi İran'ın uluslararası sistem ile sorunları nedeniyle İran-Çin ilişkileri de yeterince aktif değildir. Çin, İran ile ilişkilerinde üçüncü bir aktör olarak ABD'yi dikkate almaktadır. Örneğin Çin, uluslararası yatırım altındaki İran ile milyar dolarlık enerji ve yatırım antlaşmaları imzalamasına rağmen bu antlaşmaları uygulamak yerine bekle-gör politikası izlemektedir.¹⁶ Çin, ABD'ye rağmen İran ile ilişkilerini geliştirme taraftarı değilse de uluslararası yaptırımlar nedeniyle boşalan ekonomik ve ticari alanı doldurmak istemektedir.

Çin'in, İran politikası hem bölgesel hem de küresel düzeyde denge politikası çerçevesinde şekillenmektedir. Çin, İran ile ilişkilerinde ABD ile karşı karşıya gelmek istemezken Ortadoğu'da özellikle Körfez'de uzun vadeli hedefleri için ABD hegemonyasına karşı bölge içi bir denge oluşturmayı hedeflemektedir. Ayrıca ABD'nin İran tehdidine karşı Ortadoğu'ya ve Körfez'e yoğunlaşması, Çin'in dış politikasında daha öncelikli bir bölge olan Doğu Asya üzerindeki baskıyı azaltmaktadır. Ayrıca ABD karşıtı olan İran rejiminin çökmesi halinde yeni rejimin ABD yanlısı olma ihtimalinin yüksek olması Çin için kayıp anlamına gelmektedir.

1980'lerde ve 1990'ların başında Çin, İran ile askeri, teknolojik ve ekonomik işbirliğini daha açık bir şekilde yapmaktaydı. Fakat 1996 yılında Çin-ABD arasında yaşanan Tayvan Boğazı Krizi, Çin'in İran politikasında etkili ve öğretici olmuştur. Boğaz Krizi sonrası Çinli karar alıcıların risk analizinde, Çin-ABD ilişkilerindeki kırılmanın siyasi ve ekonomik maliyetinin yüksek olduğu görülmüştür. Dolayısıyla Çin

dış politikasının öncelikleri arasında yer almayan ve ABD'nin hassas olduğu İran meselesi, iki ülke arasında çıkabilecek bir kriz sürecinde Çin'e karşı büyük yaptırımların önünü açmaktadır. Bu durumda ekonomik gelişmenin sürdürülebilirliği de riske atabilmektedir. Tüm bu gelişmeler çerçevesinde özellikle 1998'den sonra İran-Çin ilişkilerinin seviyesi düşmüş, askeri ve diğer konulardaki işbirlikleri uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeyecek düzeyde devam etmiştir.¹⁷ Tahran'da uzun bir dönem Çin'in büyükelçiliği görevinde de bulunmuş olan Hua Liming'e göre ABD-İran arasındaki sorunların çözülmesi sadece bir zaman meselesidir. Hua Liming ve Çinli karar alıcılara göre ABD-İran ilişkilerinin normalleşmesi Çin için stratejik dezavantaj oluşturacak olmasına rağmen çözümün önünde durulması daha fazla dezavantaj olacaktır. Dolayısıyla Çin tarafında, İran-ABD ilişkilerinin normalleşmesinin desteklenmesi ya da en azından çözüme karşı bir algı oluşturulmaması gerektiği kanaati hâkimdir.¹⁸ Soğuk Savaş sonrasında da Çin'in İran politikasının bu yaklaşım düzleminde oluşturulduğu ve günümüzde de devam ettiği görülmektedir. Dolayısıyla Soğuk Savaşın sona ermesinden günümüze kadar Çin'in İran politikası şu şekilde maddeleştirilebilir:

- Barışçıl amaçlı nükleer çalışmalar İran'ın hakkıdır.
- Nükleer silahların yayılmaması NPT (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons)¹⁹ rejimi sürdürülmelidir.
- İran ile ikili ekonomik ve enerji temelli bağlantılar devam ettirilmelidir.
- ABD ile iyi ilişkiler korunmalı ve İran için ABD ile ilişkiler riske atılmamalıdır.
- Uluslararası sistemde İran ile ilgili sorunların çözümüne destek verilmeli ve Çin'in "sorumlu büyük güç" imajı güçlendirilmelidir.

15 Mohsen Shariatinia, "Iran-China Relations: An Iranian View", Iran Review, September 27, 2010. http://www.iranreview.org/content/Documents/Iran_China_Relations_An_Iranian_View.htm Erişim tarihi: 19.10.2015. Ayrıntı için bakınız. Mohsen Shariatinia, "Iran-China Relations: An Overview of Critical Factors", Iranian Review of Foreign Affairs, Winter 2011, Vol. 1, No. 4, ss. 57-85.

16 Ümit Alperen, Çin Dış Politikasında İran, Temmuz 2016, s. 171-173 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ayrıca bakınız. Alterman-Garver, The Vital Triangle, s. 25, IEA research; FACTS Global Energy (2010).

17 Scott Harold ve Alireza Nader, China and Iran: Economic, Political, and Military Relations, RAND, Center for Middle East Public Policy, 2012, s. 4.

18 华黎明, 伊朗核问题与中国外交的选择, 2007年, 国际问题研究, 第1期, s. 62.

19 Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması

“Gelecek yıllarda İran-Çin ilişkilerinin bölge dışı aktörlerin etkisinin azalması, özellikle Şanghay İşbirliği Örgütü ve BKBY çerçevesinde de aktifleşeceği beklenmektedir.”

Yukarıdaki maddeleri de doğrulayacak şekilde 2006 yılından itibaren Çin, BMGK'da ABD'nin önerisi ile İran'a uluslararası yaptırım öngören altı kararın²⁰ hiçbirini veto etmemiştir. Fakat Çin, BMGK'nin İran ile aldığı kararlara rağmen bir şekilde işbirliğini devam ettirmektedir. Örneğin ABD ve Batılı güçler ile ters düşmemek için 9 Haziran 2010 tarihinde İran'a uluslararası yaptırım öngören 1929 sayılı BMGK kararını Çin, Güvenlik Konseyi Geçici Üyesi, Batı sistemi içerisinde yer alan Türkiye karşıt oy kullanmasına rağmen onaylamıştır. Bunun yanı sıra Çin, ABD tarafından “serseri devletler” (rogue states) kategorisinde yer alan İran ile ilişkisi nedeniyle Batı dünyasında kendisi için “sorumsuz güç” (irresponsible power) imajının oluşmasını istememektedir.

2005 yılında İran Şanghay İşbirliği Örgütü'nde (ŞİÖ) gözlemci statüsü kazanmıştır. 24 Mart 2008 tarihinde İran, ŞİÖ'ye tam üyelik başvurusunda bulunmuş²¹ ve Rusya'nın da bunu desteklemesine rağmen ŞİÖ'nün anti-Amerikan bir yapı görüntüsü vermek istememesi ve Çin'in karşı çıkması nedeniyle üyelik henüz gerçekleşmemiştir.²² Ocak 2016'da Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, İran'a yaptığı ziyarette İran'ın tam üyeliğine yönelik desteğini açıklamıştır.²³ Fakat Haziran 2017'de Kazakistan'ın Başkenti Astana'da yapılan zirvede Pakistan ve Hindistan'ın ŞİÖ'ye tam üye olmasına rağmen, İran tam üyelik için beklemeye devam etmektedir. İran'a yönelik uluslararası yaptırımların kaldırılması sonrasında İran'ın da ŞİÖ'ye tam üyeliğe kabul edilmesi beklenmektedir.

²⁰ 1696, 1737, 1747, 1803, 1835, 1829 sayılı BMGK Kararları.

²¹ Press Tv, Iran applies for membership, <https://web.archive.org/web/20090331213847/http://www.presstv.ir/detail.aspx?id=48781§ionid=351020101> Erişim tarihi: 13.03.2015.

²² Reuters, China says Iran membership of Shanghai security bloc to be discussed at summit, <https://www.reuters.com/article/us-china-sco-iran/china-says-iran-membership-of-shanghai-security-bloc-to-be-discussed-at-summit-idUSKBN18W0CD> Erişim tarihi: 01.09.2017.

²³ Xinhuanews, China supports Iran's application for full membership of SCO, http://news.xinhuanet.com/english/2016-01/23/c_135038723.htm Erişim tarihi: 09.10.2017.

İran-Çin İlişkilerinde Enerji

EIA (Energy Information Administration) verilerine göre İran, 158 milyar varillik kanıtlanmış ham petrol rezervi ile dünyanın %9.3'lük, OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries) üyelerinin ise %13'lük ham petrol rezervine sahiptir. İran, Venezuela (%17.7), Suudi Arabistan (%15.8) ve Kanada'nın (%10.3) ardından dünyanın en büyük dördüncü petrol rezervine sahip ülke konumundadır.²⁴ Ayrıca kanıtlanmış 33.8 trilyon kübik fitlik doğal gaz rezervi ve %18.2'lik payı ile dünyanın en büyük rezervi yine İran'a aittir.²⁵ İran'ın zengin bir petrol ve doğal gaz rezervini elinde bulundurmasına rağmen kendisine uygulanan uluslararası yaptırımlar ve bu yaptırımlardan kaynaklı teknolojik yetersizlikler, enerji üretimini ve ihracatını ciddi oranda düşürmektedir.²⁶ Aynı zamanda İran'ın, Hazar Denizi ve Körfez gibi dünyanın en büyük enerji havzalarının ortasında bulunması, Çin'in gözünde enerji jeopolitiğindeki önemini daha da arttırmaktadır.

Çin Dış Ticaret Bakanı Li Qiang'ın 1974 sonlarında İran'a gerçekleştirdiği ziyarette varılan ticari antlaşma ile Çin İran'dan resmi olarak ilk kez ham petrol ithal etmeye başlamıştır. Çin 1976 yılında İran'dan toplam 200 bin ton, 1977 yılında ise 300 bin ton ve 1982 yılında da 1 milyon ton ham petrol ithal etmiştir.²⁷ Bu kadar büyük enerji rezervlerine sahip olan İran, 1979'dan itibaren hızlı ve istikrarlı bir şekilde ekonomik büyümeyi gerçekleştiren ve 1993 yılında net petrol ithalatçısı konumuna gelen Çin için önemlidir. 2011 yılında, Çin'in ithal ettiği petrolün %11'i, 550 bin b/d İran'dan gelmekteydi. ABD ve Avrupalı ülkelerin nükleer çalışmalarını nedeniyle İran'a uyguladığı yaptırımların etkisiyle Çin'in İran'dan ithal ettiği petrol miktarı, 2011 yılına kıyasla 2012'de %20 oranında azalarak 438 bin b/d'ye düşmüş bu rakam 2013'te ise 429 bin b/d olmuştur. 2012 ve 2013 yılında Çin'in İran'dan ithal ettiği petrol toplam

²⁴ Iran, EIA, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=IRN> Erişim tarihi: 21.05.2016.

²⁵ BP Statistical Review of World Energy June 2014, s. 20. http://www.bp.com/content/dam/bp-country/de_de/PDFs/brochures/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf Erişim tarihi: 15.10.2016.

²⁶ World Bank, “Iran Overview”, <http://www.worldbank.org/en/country/iran/overview>. Erişim tarihi: 12.12.2017.

²⁷ 杨兴礼、现代中国与伊朗关系、是。18、John Calabrese, China's Changing Relations with the Middle East, Pinter Publisher, New York, 1991, s. 87.

ithalatının %8'ine denk gelmektedir. İran'ın ABD ve Avrupalı ülkeler arasındaki ilişkilerinin yumuşaması, P5+1 ülkeleri ile nükleer müzakerelerin başlaması ve uluslararası yaptırımların kaldırılması yönündeki olumlu gelişmeler, Çin'in İran'dan petrol ithalatına da olumlu yansımıştır. 2014 yılında Çin'in İran'dan petrol ithalatı bir önceki yıla göre %28 oranında artarak 549 bin b/d'ye ulaşmıştır. 2015 yılında Çin, İran'dan 532 bin b/d ham petrol ithal ederken 2016 yılında ise bu rakam önemli bir artışla 625 bin b/d'ye ulaşmıştır.²⁸ Son yıllardaki söz konusu artışa rağmen İran'a yönelik uluslararası yaptırımların devam etmesi, İran'ın petrol üretimini optimal seviyeye çıkaramaması, Çin'in enerji tedarikçi ülkelerini çeşitlendirme ve jeopolitik risklerden kaçınma politikaları, Çin'in İran'dan petrol ithal etme payının daha üst seviyelere çıkmasını engellemektedir.

Çin, İran'dan sadece petrol alıcısı değil, aynı zamanda önemli bir enerji yatırımcısı konumundadır. 2000 yılında İran, Çin menşeli CNPC'ye (China National Petroleum Corporation) Güney İran sahasında 85 milyon değerinde 19 adet doğal gaz kuyusunda sondaj yapma yetkisi vermiştir.²⁹ Ayrıca 2004 ortalarında Sinopec (China Petroleum & Chemical Corporation) ve NIOC (National Iranian Oil Company) arasında imzalanan sözleşmeye göre de Çin, İran'daki Yadavaran Sahası'ndan önümüzdeki 30 yıl içerisinde 250 milyon ton doğal gaz alacaktır. Bu antlaşma değerinin 70-100 milyar dolar arasında olduğu hesaplanmaktadır.³⁰ Ocak 2009'da da İranlı NIOC ile Çinli CNPC enerji şirketleri arasında Kuzey Azadegan petrol sahasının geliştirilmesi için 1.7 milyar dolarlık sözleşme imzalanmıştır. Çin ve İran arasında imzalanan enerji antlaşmalarının sayısını çoğaltmak mümkündür. İran'a uygulanan uluslararası yaptırımlar nedeniyle Japon, Alman, Fransız ve Güney Kore enerji şirketlerinin boşalttığı alanları Çinli şirketler doldurmaktadır. Fakat Çinli enerji şirketleri, İran ile enerji yatırım antlaşmaları imzalamalarına rağmen uluslararası yaptırımları

28 中国今年进口伊朗石油或创纪录 预计增加5%, <http://news.ifeng.com/50535860/news.shtml?&back> <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.cfm?iso=CHN> Erişim tarihi: 10.09.2015.

29 Manochehr Dorraj and Carrie L. Currier, "Lubricated with Oil: Iran-China Relations in a Changing World", Middle East Policy, Vol. 15, Issue. 2, Summer 2008, ss. 66-80.

30 金良祥, "面向未来的中国与中东能源关系", 2006年, 阿拉伯世界研究, 第4期, s. 29.

ihlal etmemek için harekete geçmek noktasında pasif davranmaktadırlar. Çin'in, İran enerji sektöründe antlaşma olarak alan kapatmasına rağmen harekete geç(e)memesinden oldukça rahatsız olduğu gözlenmektedir. Örneğin Haziran 2012'de, Çinli CNPC'nin Güney Pars doğal gaz geliştirme sahasında antlaşmanın üzerinden uzun bir süre geçmesine rağmen çalışmalara başlamaması nedeniyle İran, CNPC ile yaptıkları sözleşmeyi feshetmiştir.³¹ Yine aynı şekilde CNPC'nin Güney Azadegan petrol sahasında geliştirilmesine ilişkin antlaşmanın hükümlerini yerine getirmemesi, projeyi geciktirmesi nedeniyle söz konusu proje de Nisan 2014'de iptal edilmiştir.³²

Çin için İran aynı zamanda enerji jeopolitiği ve güvenliği açısından da öne çıkmaktadır. Çin'in ithal ettiği enerjinin %40'ı Körfez Bölgesi'nden gelmektedir. Çin'in Ortadoğu'ya girişi açısından ortaklık yapabileceği en yakın güç olarak İran ön plana çıkmaktadır. Bundan dolayı da jeopolitik ve jeoe-ekonomik güç mücadelesi ve enerji arzı bakımından Basra Körfezi'ni tamamen ABD kontrolüne bırakmak istememektedir. Ayrıca Çin'in ithal ettiği petrolün yaklaşık %60-65'i de Malaka Boğazı'ndan geçmektedir. Bu durum, güçlü bir uçak gemisi filosuna sahip olan ABD'nin, Çin'in "Enerji İpek Yolu"nu kontrol etmesi anlamına gelmektedir. Hint Okyanusu'nda ABD ve Hindistan gibi Çin'in rakibi olan güçlerin Çin'in enerji güzergâhında etkin olması, Çin tarafında bu durumun sürdürülebilir olmadığı algısını oluşturmaktadır. Bu durumda İran'ın jeopolitik önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. İran, Asya kıtasında Körfez Bölgesi'nden Çin'e hem boru hatlarıyla hem de deniz yoluyla enerji transferi yapabilecek tek enerji üreticisi özelliğine sahip ülkedir. Çinli stratejistlerin öngördüğü senaryoya göre, Tayvan sorununun Çin-ABD arasında derinleşmesi ya da iki ülke arasında herhangi derin bir kriz oluşması durumunda, ABD ilk olarak Tayvan'ın jeopolitik konumundan fayda-

31 Reuters, "CNPC Pulls Out of Iran's South Pars Project: Report", 29 July 2012, <https://www.reuters.com/article/iranchina-southpars/china-pulls-out-of-south-pars-project-report-idUSL6E8IT0T020120729>. Erişim tarihi: 20.05.2015.

32 South China Morning Post, "Iran cancels CNPC contract in still undeveloped Azadegan oilfield" <http://www.scmp.com/news/world/article/1501261/iran-cancels-cnpc-contract-still-undeveloped-azadegan-oil-field>, Erişim tarihi: 20.05.2015.

lanacak ve Çin'e enerji akışını kesecektir. Çin, Doğu ve Güneydoğu Asya'daki bu kırılgan durumun etkisini azaltmak için Malaka Boğazı'nı devre dışı bırakmak ve jeopolitik projeler geliştirmek istemektedir.³³ Dolayısıyla Çin'in enerji kaynak havzalarını çeşitlendirmesi, Orta Asya üzerinden boru hattı vasıtası ile petrol ve doğal gaz ithalatı önem arz etmektedir. Çin enerji güvenliğini sağlamak için Pakistan'ın Gwadar Limanına yatırım yapmakta ve Rusya ile enerji antlaşmaları imzalamaktadır. Ayrıca Çinli CNPC ve Kazak petrol şirketi KazMuanyGas işbirliği ile 2228 km'lik bir alana inşa edilen ve Kazakistan petrolünü Hazar Denizi kıyısından Çin'in batısına taşıyan yıllık 20 milyon ton kapasiteli Kazakistan-Çin petrol boru hattı gibi projelerin önemi stratejik düzeye çıkmaktadır. Aynı zamanda İran'ın, uluslararası yaptırımların kalkması ile Hazar enerji havzası üzerinden enerji sunucusu olarak Çin için öneminin daha da artacağı açıktır.

“Barışçıl Yükseliş”in isim babası Zheng Bijian'ın Foreign Affairs'de yazdığı makalede de vurguladığı üzere, Çin'in, Wilhelm ile Nazi Almanya'sı ve 2. Dünya Savaşı öncesi Japonya gibi yükseliş süreçlerinde başat güçlerle ve sistemle çatışmaya girmek gibi bir hata yapmamak konusunda oldukça hassas davrandığı gözlemlenmektedir.”

Diğer taraftan Çin dış politikasının iki kırımı- zı çizgisi bulunmaktadır. Bunlar sırası ile 1) ekonomik gelişmeyi devam ettirecek bir unsur olan enerji güvenliği ve 2) ABD tarafından Çin'in karar almasını etkilemek için kullanılan Tayvan sorunudur. Bu bağlamda yukarıda da bahsetmiş olduğumuz nedenlerden de dolayı Çin'in ABD ile çatışarak enerji güvenliğini sağlaması neredeyse imkânsızdır. Çin'in “Barışçıl Yükseliş”inin isim miramırı olan Zheng Bijian'ın Foreign Affairs'de yazdığı makalede de vurguladığı

³³ Çin'in ithal ettiği petrolün yüzde 80'ni Malaka Boğazı'ndan geçmektedir. Herhangi bir kriz durumunda Malaka Boğazı'ndan enerji akışının kesilmesi durumu ‘Malaka İkilemi’ olarak adlandırılmaktadır. 中国能源安全中的马六甲因素, 能源安全遭遇“马六甲因素”, 国际政治研究, 2005年 第3期, ss. 18-27. Çin eski Devlet Başkanı Hu Jintao Malaka İkilemini ilk defa resmi olarak 2003 yılında ifade etmiştir. 能源安全遭遇“马六甲”困局“中日韩能否携手?”, 人民日报, 2004年 06月 15日, <http://www.people.com.cn/GB/guojiji/14549/2570978.html>, Erişim tarihi: 23.05.2015.

üzere Çin'in, Wilhelm ile Nazi Almanya'sı ve 2. Dünya Savaşı öncesi Japonya gibi yükseliş süreçlerinde başat güçlerle ve sistemle çatışmaya girmek gibi bir hata yapmamak konusunda oldukça hassas davrandığı gözlenmektedir. Çin, yeri geldiğinde daha önce dört defa yaptığı gibi İran'ı çok rahat göz ardı edebilecektir. Çin'in, İran olmadan da enerji arzında sıkıntı çekeceğini söylemek zordur. Fakat Çin açısından İran için ABD ile çatışmanın katlanılmaz sonuçları olabilir. Özellikle İran enerji arzını azalttığında Suudi Arabistan başta olmak üzere İran'ın siyasetinden rahatsız olan petrol üreticileri arzı artırmaktadırlar.

İran-Çin İlişkilerinde Silah Ticareti

İran-Çin arasındaki silah ticaretini ‘İran’dan Çin’e’ ve ‘Çin’den İran’a’ olarak analiz etmek gerekir. Çin, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte ağırlıklı olarak Rusya kaynaklı silah teknolojisine ve diğer bazı hassas teknolojik imkanlara ulaşmakta zorluk çekmiştir. Fakat 1979 İran'daki devrim aynı zamanda Çin'in silah teknolojisinin ilerlemesine bazı katkılarda bulunmuştur. Örneğin İran-Irak Savaşı'nda İran, Irak'tan ele geçirdiği Sovyet teknolojisine ve Fransız yapımı füze teknolojisine Çinli mühendislerin ulaşmasına izin vermiştir. Ayrıca İran, 1970'lerde ABD'nin Şah Rejimi'ne verdiği F-4 Fantom savaş uçaklarının Çinliler tarafından incelenmesine de izin vermiştir. Hatta Çin, İran vasıtası ile ulaştığı teknoloji sayesinde 1991 yılında havada yakıt ikmali yapabilme teknolojisine ulaşmıştır.³⁴ İran-Irak Savaşı'na kadar İran'ın Çin silah teknolojisine ve silahlarına ihtiyacı olmamasına rağmen devrim sonrasında nitelikli mühendislerin İran'dan ayrılması, Batı'nın ambargosu ve acil silah gereksinimi, Çin'e olan ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.

Çin'in İran'a silah ve teknolojilerini satma politikasında çoklu faktörler etkin olsa da dört faktörün ön plana çıktığı görülmektedir. Söz konusu faktörler 1) 1978 sonlarında Deng Xiaoping önderliğinde başlayan Açılım Reformları (Gaiige Kaifang) çerçevesinde kendi askeri modernleşmesini sağlamak için gerekli ekonomik

³⁴ Garver, China and Iran, s. 178. Willem van Kemende, Iran's Relations with China and the West Cooperation and Confrontation, Netherlands Institute of International Relations, The Hague, November 2009, ss. 43-44.

kaynağın sağlanması,³⁵ ı) ABD'nin Tayvan'a silah satması karşısında Çin'in de İran'a silah satması, ıı) Çin'in İran'ı belirli seviyede destekleyerek İran'ın ABD'nin hegemonyasına karşı, bölgesel statükoyu fazla sarsmadan bir denge unsuru olarak var olmasını istemesi, ıv) Çin'in İran ile ilişkilerini devam ettirmesi bölgesel denge unsurlarının bozulmamasını ve böylece statüko üzerinden bölgesel istikrarı sağlaması şeklinde açıklanabilir. Bu konuda Çin'in ve Çinli uzmanların 1987'de ABD ve altı Batılı devlet öncülüğünde başlatılan Füze Teknolojileri Kontrol Rejimi (MTCR- Missile Technology Control Regime) yaklaşımı örnek olarak verilebilir. Çinli uzmanlara göre MTCR, ABD'nin ya da daha geniş bir ifadeyle Batı'nın askeri hegemonyasını korumayı amaçlayan bir mekanizmadır. Ayrıca MTCR füze sistemlerinin sınırlandırılması ile ilgilenirken daha ölümcül bir silah olan bombardıman uçaklarına yönelik bu türden bir sınırlandırmaya gidilmesi Çinli uzmanlar tarafından eleştirilmiştir.³⁶ Bu bağlamda Çin, silah ticaretine yönelik bazı prensipler geliştirmiştir; ı) silahlar alıcı devletin savunması için kullanılmalı, ıı) Silah satışı bölgeye ve dünya barışına, istikrarına ve güvenliğine bir tehdit oluşturmamalı, ııı) Alıcı devletin iç işlerine egemenlik ilkesinin bir gereği olarak karışılmamalıdır.³⁷

“İran-Çin ilişkilerinde üçüncü aktörler özellikle ABD öne çıkmaktadır. 1980'e kadar İran-Çin ilişkilerinin motivasyonunu sağlayan en önemli dış güç Sovyet tehdidi iken, Soğuk Savaş sonrasında ise Sovyetlerin yerini ABD almıştır.”

1979 Devrimi sonrasında İran'ın geleneksel silah tedarikçisi olan İtalya, İngiltere, Fransa ve

35 Bknz. David Shambaugh, *Modernizing China's Military: Progress, Problems, and Prospects*, University of California Press, Los Angeles, 2002, s. 2-3. John Lewis, Hua Di, and Xue Litai, “Beijing's Defense Establishment: Solving the Arms-Export Enigma”, 1991, *International Security*, Vol. 15, No. 4, s. 102.

36 譚汉, 《美国军控政策的演变》, 国际问题研究, 1993年04期, ss. 18-22. Bu Ran, “Missiles: Proliferation and Control”, *Beijing Review*, December 2-8, 1991, ss. 12-15.

37 Regulations of the People's Republic of China on the Administration of Arms Exports (note 97), Article http://www.fmprc.gov.cn/mfa_chn/ziliao_611306/tytj_611312/zewj_611316/t209578.shtml, Erişim tarihi: 18.04.2015, <http://www.china.com.cn/ch-book/junbei/tjunbei.htm> Erişim tarihi: 18.04.2015.

Hollanda'nın ABD baskısı nedeniyle silah satışlarını durdurmaları ve akabinde yaşanan İran-İrak Savaşı nedeniyle Çin, Sovyetler Birliği ve Kuzey Kore'nin ardından İran'ın en büyük silah tedarikçisi olmuştur. SIPRI'nin verilerine göre 1982-2004 yılları arasında Çin, İran'a 3.8 milyar dolarlık konvansiyonel silah satışı gerçekleştirmiştir.³⁸ Çin'in İran için füze teknolojilerinin kaynak ülkesi olması nedeniyle önemi daha da artmaktadır. Bu bağlamda 89 Çinli firma, 1997-2010 yılları arasında İran'a BMGK tarafından kısıtlanan ürünler sattıkları gerekçesiyle yaptırım listesine alınmıştır.

İran-İrak Savaşı sonrası İran-Çin arasındaki silah ticaretinin boyutu da değişmiştir. 1979 Devrimi sonrasında İran için en büyük tehdidi oluşturan Irak, Kuveyt'i işgali sonrası BM tarafından kısmen silahsızlandırılması ile büyük ölçüde etkisizleştirilmiştir. Fakat Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin İran'a karşı tehditleri, muhtemel bir saldırıya karşı kendisinden teknolojik olarak asimetrik bir fark olan düşmana karşı direnebilmesi için konvansiyonel silahlardan daha çok sofistike silahlara ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.

Soğuk Savaş sonrasında ABD, İran'a silah ve silah teknolojileri satılmaması konusundaki Çin'e yönelik baskısını artırmıştır. Bu baskı sonucunda 1990'ların başlarında Çin'in Suriye ve İran'a satmayı planladığı M-9 füzelerinin satışı iptal edilmiştir. Eylül 1997'de New York'ta ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright ile Çin Dışişleri Bakanı Qian Qichen arasında gerçekleşen görüşme sonrasında Çin'in İran'a satmayı planladığı C-801, C-802 ve Silkworm anti-gemi ve seyir füzelerinin satışı da iptal edilmiştir. ABD baskısı ile Çin'in İran'a silah satışını iptal etmesi, İran tarafında hayal kırıklığına ve Çin'in güvenilir bir tedarikçi olduğu kanaatinin oluşmasına neden olmuştur.³⁹

İran-Çin askeri ilişkilerinin bir neticesi olarak, İran'ın 1990 sonrasında geliştirdiği yerli füze ve askeri teknolojisinde büyük bir Çin etkisi bulunmaktadır. Örneğin İran'ın kısa menzilli Oghab ile Nazeat ve uzun menzilli Shahab-3 füzelerinin Çin tasarımı ve teknolojisi ile üretildiği iddia edilmektedir.⁴⁰ Buna ek olarak 1990'larda İran'ın ürettiği katı yakıtlı Zelzal-1 (menzil 100-

38 Garver, *China and Iran*, s. 171.

39 Evan S. Medeiros and Bates Gill, *Chinese Arms Exports: Policy, Players and Process*, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, August 2000, s. 8.

40 Cordesman, *Iran's Rockets and Missile Forces and Strategic Options*, s. 69.

150 km) ve Zelzal-2 (menzil 350-400 km) füze teknolojilerinin de Çin, Rusya, Kuzey Kore ve Almanya menşei olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Çinli uzmanlar katı yakıt teknolojisi ve füze güdümü konusunda İranlı uzmanlara destek vermişlerdir.⁴¹ Jane Savunma Dergisi editörlerinden Robert Hewson'a göre Rusya'nın aksine Çin, İran'a askeri teknoloji sağlama konusunda daha cömerttir. Hewson, Çin'in İran'a sağladığı füze teknolojisinin ABD'ye karşı etkili olmayacağını fakat bölgesel dengeler açısından önemli olduğunu ifade etmektedir.⁴²

İran-Çin Nükleer İş Birliği

İran'da 1979 Devrimi'nin çok öncesinde başlayan nükleer çalışmalar, yönetimi ele geçiren yeni rejim tarafından 1980'lerin başında askıya alınmıştır. Yeni rejimin nükleer programı askıya alması ideolojik nedenden çok rasyonel nedenlerden kaynaklanmıştır. İran rejimine göre Batı, petrol zengini bir ülkeye maliyeti yüksek nükleer politikayı dikte etmektedir.⁴³ Basitçe bir hesap yapıldığında İran'da doğal gaz kullanan bir enerji tesisindeki maliyet \$300/kw iken Buşehr'de inşa edilecek nükleer tesisin maliyeti \$2500-\$3000/kw olarak hesaplanmıştır.⁴⁴ İran'da yeni rejimin nükleer programı durdurmasının altında yatan diğer bir neden de programı devam ettirebilecekleri bir ortağın kalması ve nükleer uzmanların devrimle birlikte ülkeyi terk etmeleridir.⁴⁵

İran-İrak Savaşı'nın ilerleyen yıllarında nükleer programın durdurulması kararının aksine stratejik bir gereklilik olarak söz konusu programa yeniden başlama kararı alınmıştır. 1984 yılında Humeyni'nin talimatı ile Şah döneminde Buşehr'de başlatılan nükleer tesisin inşasının devamı için uluslararası alanda bir ortak arayışına girilmiştir.⁴⁶ Haziran 1985'de İran Meclis Başkanı Rafsancani'nin Çin ziyaretinde iki ülke arasında "barışçıl kullanım" için Çin-İran nükleer iş birliğini de başlatacak olan gizli bir nü-

leer iş birliği antlaşması imzalanmıştır.⁴⁷

9-12 Eylül 1992 tarihinde İran Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsancani'nin Çin'i ziyaretinde ve Çin Başbakanı Li Peng'in Temmuz 1991'de İran'a gerçekleştirdiği ziyarette varılan nükleer merkez tesisi antlaşması çerçevesinde 300 MW'lık bir nükleer santral kurulması konusunda mutabık kalınmıştır. İran ve Çin, uluslararası kamuoyundan gelebilecek eleştirilerden kaçınmak için bu nükleer antlaşmanın barışçıl nükleer enerjiden faydalanmak amaçlı olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁸ John Garver'a göre Çin, İran ile yakın bir müttefiklik ilişkisi geliştirmeye sıcak bakmazken petrol karşılığında İran'ın askeri ve nükleer kapasitesini geliştirmesine sıcak yaklaşmıştır.⁴⁹ Rafsancani'nin Çin ziyaretinde bulunan İran Savunma Bakanı Ali Akbar Torakan ile Çin Bilim ve Teknoloji Bakanı Song Jian imzaladıkları nükleer iş birliği antlaşması neticesinde İran'da birkaç büyük nükleer santralin kurulması konusunda fikir birliğine varmışlardır.⁵⁰ İran-Çin arasında artan nükleer iş birliği, ABD tarafından 1991'in sonlarına doğru nükleer silah edinme çabaları olarak algılanmıştır. Bu süreçten sonra da İran-Çin nükleer iş birliği ABD'nin önemli dış politika gündemlerinden birisi haline gelmiştir.

Çin'in İran Nükleer Programı'na katkısı yukarıda bahsedilen antlaşmaları ile başlamış ve 1992 yılına kadar da Uluslararası Atom Enerji Ajansına (IAEA) bildirilmemiştir. İran'ın 1992 yılında IAEA'ya bildirdiği nükleer çalışmaları oldukça temel ve barışçıl çalışmalardır. Fakat 2003 yılında İran'ın nükleer çalışmalarında gizli odaların ortaya çıkması ile sorun derinleşmiştir. 1986'da Çin, İran ile nükleer iş birliği yaptığını reddetse de 1991 yılında ABD Dışişleri Bakanı James Baker'in Pekin ziyareti öncesinde bu iş birliğini kabul etmiştir. 1990'ların başında Çin'in İran nükleer programına yardımları, ABD tarafından Çin'e insan hakları ve Tayvan gibi konularda baskı olarak dönmüştür. Ayrıca ABD, Çin'in İran Nükleer Programı'na destek vermeye devam etmesi durumunda "en imtiyazlı ulus" statüsünü geri almakla tehdit etmiştir.⁵¹ ABD'nin artan baskılarına karşı Çin,

41 Garver, China and Iran, s. 188.

42 UPI, "China opens missile plant in Iran", April 23, 2010, <https://www.upi.com/China-opens-missile-plant-in-Iran/82791272037022/> Erişim tarihi: 07.05.2016.

43 William Branigin, "Iran set to scrap \$34 billionworth of civilian projects", Washington Post, May 30, 1979. <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1979/05/30/iran-set-to-scrap-34-billion-worth-of-civilian-projects/d7028db2-836a-41b8-868d-c2909e618bf8/> Erişim tarihi: 18.05.2014.

44 Ali Vaez, Karim Sadjadpour, "Iran's Nuclear Odyssey: Costs and Risks", Carnegie Endowment, New York, 2013, s.7

45 Gary Samore (ed.), Iran's Strategic Weapons Programmes: A Net Assessment, The International Institute for Strategic Studies, London, 2005, s. 9.

46 A.g.e. s. 12.

47 Caravelli, a.g.e. s. 92. Ayrıca bakınız, Garver, a.g.e. 2016, s. 448.

48 Elaine Sciolino, "China will build a-plant for Iran", New York Times, September 11, 1992, <http://www.nytimes.com/1992/09/11/world/china-will-build-a-plant-for-iran.html> Erişim tarihi: 12.04.2013.

49 Garver, China and Iran, s. 110.

50 Al-Sharq al-Awsat, China to Supply Military, Nuclear Power Equipment., September 11, 1992

51 Van Kemende, a.g.e., s. 70.

birincil dereceden ulusal çıkar alanı olarak görmediği İran Nükleer Programı'ndan 1997 yılında çekilmiştir. 1997 yılından sonra İran, nükleer iş birliği konusunda yönünü Çin'den Rusya'ya çevirmiştir.

Çin'in İran Nükleer Sorununa Yaklaşımı

Ortadoğu'da nükleer silahlanma yarışımı başlatacak bir İran Çin'in çıkarlarına ters düşmektedir. Ayrıca Çin, İran'a uygulanan ambargoların ve yaptırımların nükleer sorunun çözümüne değil bilakis çözümsüzlüğüne katkı yaptığını düşünmektedir. Dolayısıyla Çin, İran'ın nükleer silaha sahip olmasına karşı olduğu gibi yaptırımların da sorunu çözmediğini ve sorunun ancak diplomatik yollarla çözülebileceğini ifade etmektedir.⁵² Çin'in İran Nükleer Politikasının oluşumunu beş parametre altında toplamak mümkündür:⁵³

- Bölgesel istikrar,
- Enerji güvenliği,
- Çin'in Kuzeybatı (Sincan) sınır güvenliği,
- Çin-ABD ilişkilerinin gelişimi,
- Avrupa ve Rusya'nın pozisyonları.

Çin'in İran Nükleer Sorununa yaklaşımını, yukarıda bahsedilen beş parametre çerçevesinde, 2003-2007 ve 2008'den günümüze olmak üzere iki döneme ayırarak analiz etmekte fayda vardır. 2003-2007 yılları arasında ABD'de Neo-con'ların iktidarda olmaları ve İran Nükleer Sorununda şahin bir politika izlemeleri nedeniyle Çin'in soruna yaklaşımını da doğrudan etkilemiş ve daha dikkatli bir politika izlemesine neden olmuştur. Bu dönemde Çin, Batı'nın iddia ettiği gibi İran'ın gerçekten nükleer silaha sahip olma isteğine şüphe ile yaklaşmıştır. Çin'e göre egemenlik ilkesi çerçevesinde barışçıl amaçlı nükleer güce sahip olmak İran'ın hakkıdır. Ayrıca ABD'nin, İran Nükleer Sorununu yaptırımlar ile çözmeye çalışması sorunu çözmekten ziyade derinleştirmektedir. Pekin Yönetimi, İran'a karşı yaptırımların sorunu derinleştirdiğini ifade etmesine rağmen BMGK'da alınan yaptırım

⁵² "The Iran Nuclear Issue: The View from Beijing", Crisis Group Asia Briefing, No. 100, 17 February 2010.

Jon B. Alterman, John W. Garver, The Vital Triangle: China, the United States, and the Middle East, The CSIS Press, Washington D.C., 2008, s. 45.
⁵³ 华黎明, 伊朗核问题与中国中东外交, 阿拉伯世界研究, 2014年11月, 第6期, ss. 4-16. The Iran Nuclear Issue: The View from Beijing, ss. 5-16,

kararlarına doğrudan karşı çıkıp ret oyu vermek yerine daha ileriki süreçte çeşitli yollarla esnetme ve geciktirme politikasını tercih etmiştir. Çin, BMGK'daki olumsuz olmayan bu tavırla ABD ve genel olarak da Batı ile karşı karşıya gelmemekte ve bölgesel statükonun devamını sağlayarak dolaylı yoldan bölgesel istikrara katkıda bulunmaktadır.⁵⁴

2007 yılından sonra ABD'nin Ortadoğu ve İran politikalarının çıkmaza girmeye başlamasıyla Çin, BMGK'da İran'a karşı alınan yaptırım kararlarına karşı çıkmamasına rağmen, yaptırımları uygulama konusunda önceki döneme göre daha esnek davranmaya başlamıştır. Özellikle ABD-İran arasında askeri çatışma riskinin azalması ve İran ile ilişkiye devam eden Çinli şirketlere ABD'nin ikincil dereceden yaptırımlar uygulaması, Çin'in İran konusunda daha cesur politikalar izlemesini teşvik etmiştir. İran'daki yaptırımlar nedeniyle çekilen yabancı şirketlerin -Fransız, İtalyan, Japon- boşalttığı alanı doldurmada Çin daha aktif davranmaya başlamıştır. Çin bunlara ek olarak İran ile özellikle enerji alanında yeni sözleşmeler imzalamıştır; ancak İran'a yönelik uluslararası yaptırımların devam etmesi nedeniyle İran'da yabancı şirketlerden boşalan alanı doldurmasına ve bunlara yeni sözleşmeler eklemesine rağmen uygulama konusunda gönülsüz davranmaya devam etmektedir. Çin'in özellikle ABD'nin tepkisinden çekinmesi ve uluslararası yaptırım kararlarını ihlal etmemek için izlemiş olduğu "jeopolitik alan kapatma politikası", İran cephesinde birtakım rahatsızlıklara neden olmaktadır.⁵⁵

Çin, 2006'dan bu yana BMGK toplantılarında İran'a karşı önerilerinin geçmesine engel olmazken aynı zamanda da kendi pozisyonunu açık bir şekilde ifade etmekten geri durmamaktadır. 2006 yılında, İran'ın uranyum zenginleştirme çalışmalarını sonlandırmasını öngören 1696 sayılı BMGK kararına destek veren Çin'in BM Büyükelçisi Ziu Zhenmin, Çin'in uluslara-

⁵⁴ John Garver, Flynt Leverett, and Hillary Mann Leverett, Moving (Slightly) Closer to Iran China's Shifting Calculus for Managing Its "Persian Gulf Dilemma, The Edwin Reischauer Center for East Asian Studies, Washington D.C., ss. 38-39.

⁵⁵ John Garver, Flynt Leverett, and Hillary Mann Leverett, Moving (Slightly) Closer to Iran China's Shifting Calculus for Managing Its "Persian Gulf Dilemma, The Edwin Reischauer Center for East Asian Studies, Washington D.C., ss. 51-52, ayrıca bakınız, John W. Garver, Is China Playing a Dual Game in Iran?, The Washington Quarterly, Vol. 34, No.1 s. 76.

rası nükleer silahların yayılması mekanizmasının korunması amacıyla olduğunu, İran Nükleer Sorununda UAEA'nın rolünün güçlendirilmesi ve sorunun diplomatik yollarla çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁵⁶ Ayrıca Büyükelçi Ziu, BM'nin 25. Maddesine göre bütün BM üyelerinin Güvenlik Konseyi kararlarına uymak zorunda olduklarını, İran'ın da 'paket öneriye' en kısa zamanda olumlu cevap vereceğini ümit ettiklerini belirtmiştir.

İran'ın 1696 sayılı BMGK kararına uymayı reddetmesi üzerine 23 Aralık 2006 tarihinde Güvenlik Konseyi, uluslararası yaptırım öngören 1737 sayılı kararı bütün üyelerin desteği ile kabul etmiştir.⁵⁷ İran'a uluslararası yaptırım öngören bu karar, sorunu çözmek yerine sorunun daha da tırmanmasına neden olmuştur. 24 Mart 2007'de alınan BMGK 1747 sayılı karara göre de İran ile askeri malzeme ticaretini yasaklanmıştır.⁵⁸ 1696, 1737, 1747 sayılı BMGK kararlarına ek olarak daha sonraki tarihlerde çıkan kararlara karşı Çin, Güvenlik Konseyi'nde veto yetkisini kullanmamıştır. Hatta Haziran 2010 tarihinde çıkarılan 1929 sayılı BMGK kararına karşı Güvenlik Konseyi'nin geçici üyeleri Türkiye -ABD müttefiki olmasına rağmen- ve Brezilya ret oyu kullanırken İran için ABD ile karşı karşıya gelmeyi istemeyen Çin, veto yetkisini kullanmadığı gibi çekimser de kalmamıştır.⁵⁹

“Soğuk Savaş sırasında İran-Çin ilişkilerinin gelişimi iki yönlü ve simetrik bir şekildeydi, savaş sonrasında İran'ın aleyhine asimetrik bir şekilde gelişmektedir. Bu dönemden itibaren İran-Çin ilişkilerinin yönlendirici ülkesi Çin olmuştur. İran-Çin ilişkilerinin ekse ekonomidir.”

Sonuç

Soğuk Savaş sırasında İran-Çin ilişkilerinin gelişimi iki yönlü ve daha simetrik bir hal almıştır. 1970'lerin başından itibaren İran, Şah'ın “büyük medeniyet projesini” geliştirmek ve Sovyetler Birliği'nden algıladığı tehdidi azaltmak için Batı ile ilişkilerine destek olacak şekilde Çin ile de ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Çin için bu dönemde İran ile ilişkilerini geliştirmenin iki hedefi vardı. Buna göre Pekin yönetimi, Tek Çin politikası çerçevesinde uluslararası izolasyondan kurtulmak ve İran'ın jeopolitik konumu nedeniyle 'revizyonist' olarak adlandırdığı Sovyetler Birliği'nin yayılcı politikalarına engel olmak ve yakın müttefiki Hindistan'a karşı bölgede denge oluşturmak istemiştir. Soğuk Savaş sonrasında ise İran-Çin ilişkileri İran'ın aleyhine asimetrik bir şekilde gelişmektedir:

İlk olarak Soğuk Savaşın sona ermesinden günümüze İran-Çin ilişkilerinin yönlendirici ülkesi Çin olmuştur. Dolayısıyla Çin'in İran politikası aynı zamanda İran-Çin ilişkilerinin de belirleyicisi olmuştur. Bu bağlamda Çin'in İran politikası; Ortadoğu bölgesindeki siyasi, etnik, dini vb. çatışmaların karmaşık yapısının farkında olarak bölgeye güvenlik merkezli meydan okuyan bir aktör olarak girmek yerine, ekonomik ve ticari çıkarları ön plana çıkaran bir güç olarak var olmaktır. İran-Çin ilişkilerinin ekseninde ekonomik ve ticari konulardır. Çin bu politika ile bölgenin üç düşman ülkesi İran, İsrail ve Suudi Arabistan ile paralel olarak iyi ilişkiler geliştirebilmektedir.

İkinci olarak İran-Çin ilişkilerinde üçüncü aktörler özellikle ABD önemli bir etmendir. 1980'e kadar İran-Çin ilişkilerinin motivasyonunu sağlayan en önemli dış güç, Sovyet tehdidi iken Soğuk Savaş sonrasında ise Sovyetler Birliği'nin yerini ABD almıştır. Çin, İran politikasını oluştururken ABD önceliğinde BMGK'den çıkan uluslararası yaptırım kararlarına karşı olumsuz oy kullanmamaktadır. Aynı zamanda Çin, İran için ABD ile herhangi bir çatışmaya girmekten dikkatle kaçınmaktadır. Fakat Çin, İran ile ilişkilerini geliştirerek aynı zamanda İran jeopolitik havzasında ABD'ye karşı ça-

⁵⁶ United Nations Security Council Resolution, Resolution 1696 (2006), 31 July 2006, http://www.iaea.org/sites/default/files/unsc_res1696-2006.pdf, Erişim tarihi: 10.07.2014.

⁵⁷ Security Council Imposes Sanctions on Iran to Failure to Halt Uranium Enrichment, Unanimously Adopting Resolution 1787 (2006), United Nations Press Release SC/8928, 23 December 2006, <http://www.un.org/press/en/2006/sc8928.doc.htm>, Erişim tarihi: 10.07.2014.

⁵⁸ UN Security Council Resolution 1747, Iran.

⁵⁹ United Nations Security Council, SC/99948, 9 June 2010, <http://www.un.org/press/en/2010/sc99948.doc.htm>, Erişim tarihi: 10.07.2014.

tışmaya girmeden rakibinin alanını daraltmayı kendi alanını genişletmeyi hedeflediği söylenbilir. Aynı zamanda İran-Çin ilişkilerinde ABD'nin Tayvan ve daha genelde Doğu Asya politikalarının da manivela etkisi vardır. Diğer yandan İran da uluslararası sistemde en büyük tehdit algıladığı ABD'ye karşı BMGK daimi  yesi olan ve küresel aktör olma yolunda ilerleyen Çin ile iyi ilişkiler geliştirmenin yollarını aramaktadır.

 ç nc  olarak Çin, her ne kadar ABD'nin İran ile ilişkilerine olumsuz yaklaşmasından rahatsız gibi görünse de tam anlamıyla rahatsız değildir. Zira ABD'nin İran  zerindeki baskısı ve uluslararası yaptırımlar nedeniyle mevcut sistemin dışında olması, Çin'in İran'a nüfuzunu kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda ABD'nin bölgede oluşturduğu hegemonya odaklı "istikrar", Çin'in enerjisini bölgedeki ekonomik ve ticari faaliyetlere odaklamasına yardımcı olmaktadır.

Son olarak, Çin'in son 30 yılda artan siyasi ve ekonomik gücünün bir sonucu olarak Çin küresel politikada da aktifleşmeye başlamıştır. Çin, kendi jeopolitik havzası içerisinde 1996'da kurulan şanghay İşbirliği  rg t ne ek olarak Asya Yatırım ve Kalkınma Bankası (AIIB), 'Bir Kuşak Bir Yol' (BKBY) girişimi gibi örgütsel ve devasa projeler düzeyinde de uluslararası ve bölgesel seviyede aktif olmaya başlamıştır. Bu nedenle, özellikle gelecek yıllarda İran-Çin ilişkilerinde bölge dışı aktörlerin etkisinin azalması ve ilişkilerin özellikle şanghay İşbirliği  rg t  ve BKBY ekseninde aktifleşmesi beklenmektedir.

İran Araştırmaları Merkezi

İRAM HAKKINDA

Yeni, bağımsız bir düşünce kuruluşu olan İran Araştırma Merkezi (İRAM), temel bir özelliğiyle ülkemizdeki diğer araştırma merkezlerinden farklılık göstermektedir. İRAM, yalnızca İran ve bağlantılı konular üzerine araştırmalar gerçekleştirmektedir. Ciddi bir kültürel ve tarihsel derinliğe sahip, Ortadoğu'daki siyasal etkinliği artan ve çok yönlü ilişkilere sahip olduğumuz komşu ülke İran ile ilgili konuları layıkıyla inceleyebilmek zaruret haline gelmiştir. İRAM'ın ana hedefi kamuoyunun birincil kaynaklardan doğru ve kapsamlı bilgi ve analize ulaşmasını sağlamaktır. İran ile ilgili konularda çalışma yapan akademisyenler ve araştırmacılar için çeşitli eğitim ve araştırma imkânları sunmayı ve alanda çalışan kişiler için ortak bir platform olmayı amaçlamaktadır. İran iç ve dış politikaları, ekonomisi ve toplumsal-kültürel yapısı alanlarında üretilen bilgiler, iki ülke arasındaki ilişkileri ve anlayışı geliştirmeye de katkı sağlayacaktır. Merkezimiz İran'da, Ortadoğu'da ve Batı'daki bilgi birikimini ülkemize ve ülkemizdeki birikimi de dünya kamuoyuna taşıyacak kadroya sahiptir.

İRAM
İran Araştırmaları Merkezi

Oğuzlar Mh. 1397. Sk. No: 14 06520 Çankaya / Balgat - Ankara / Türkiye

Tel: +90 312 284 55 02 - 03 Faks: +90 312 284 55 04

e-mail: info@iramcenter.org www.iramcenter.org

"Bu çalışmanın tüm telif hakları İran Araştırmaları Merkezi'ne (İRAM) aittir"